

Az előbbiekből azonban az is következik, hogy a tudomásunk szerint második bártfai kiadás, annak ellenére, hogy Szenci Kertész rendezett kiadása után jelent meg, mégis rendezetlen volt. Ilyen, viszonylag kései, rendezetlen kiadásokról azonban eddig is volt tudomása a könyvészetnek és irodalomtörténetnek, hiszen az 1665. kassai kiadás is ilyen.⁴⁷ (Nem szólva a katolikus kiadásokról, mint az 1699. évi nagyszombati.⁴⁸)

E tipográfia vizsgálatok eredményeképpen az első hat kiadás időrendje az alábbiak szerint módosul:

[Bártfa 1632 körül, ifj. Klöss]	= Stoll 89
Bécs 1633 Ferenczffy	= Stoll 90
<Lőcse 1640 körül, Brewer>	= Stoll 100
<Várad 1652 Szenci Kertész>	= Stoll 101
[Várad 1655 körül Szenci Kertész]	= Stoll 102
[Bártfa 1660 körül ifj. Klöss]	= Stoll 99

V. ECESEDY JUDIT

Ismeretlen 18. századi Balassi–Rimay Istenes énekek-kiadás az Evangélikus Országos Könyvtárban. A gyülekezeti énekeskönyvek mellett Balassi Bálint és Rimay János vallásos énekeinek a gyűjteménye volt az egyik legnépszerűbb protestáns nyomtatvány a 17–18. században. Balassi és Rimay versei nem gyülekezeti, hanem magánátjatosági alkalmakra szolgáltak.¹ Szinte valamennyi nagyobb nyomdában kiadták őket. Népszerűségüket jól jelzi, hogy az egyes kiadásokból mindössze egy-két példány maradt fenn, mert elhasználták a kötetek. A legkorábbi, töredékesen ismert kiadás az 1632 körüli bártfai,² a legutolsó a Pozsony–Pest 1806-os.³ A kiadások sora ekkor megszakadt a református egyházban térhódító vallási racionalizmus miatt.⁴

Radvánszky Béla és Dézsi Lajos termékeny munkakapcsolatának köszönhetően először 1904-ben jelent meg a Balassi–Rimay Istenes énekek-kiadásainak bibliográfiája.⁵ Dézsi 1905-ben újra kiadta a bibliográfiát.⁶ Minden általa kézbevett példánynak a tartalmát pontosan ismertette. A kiadások négy típusát különböztette meg: I. rendezetlen kiadások, ahol Balassi és Rimay versei még keverednek, II. rendezett kiadások, ahol a két költő verseit már szétválasztották (Rimay versei előtt is hosszú címfeliratokkal, ún. váradi vagy lőcsei forma szerinti), III. rendezett kiadások (Rimay versei előtt rimes címfeliratokkal, ún. kolozsvári vagy debreceni forma szerinti), IV. a második és harmadik típus keveredése egyetlen esetben (Hely és kiadó nélkül, 1702). A bibliográfia szerint a 17–19. században 39 kiadás jelent meg. Dézsi 1923-ban az időközben előkerülő újabb kiadásokkal, a nagyszombati tartalom-ismertetésével bővítve harmadszorra is megjelentette bibliográfiáját, melyben már 42 kiadást sorolt fel.⁷ Dézsi adatközléseinek mindig sok hasznát látta

⁴⁷ STOLL: *i. m.* 105.

⁴⁸ STOLL: *i. m.* 124.

¹ L. az 1701-es kolozsvári kiadás faksimile kiadásához írt kísérőtanulmányt, SZABÓ Géza: *Balassi Bálint és Rimay János Istenes Énekei*. Bp. 1983. 11.

² RMNý 1519. H. HUBERT Gabriella: *Balassi Istenes énekeinek legelső kiadása?* = MKSz (111.) 1995. 169–172.

³ STOLL Béla: *Balassi-bibliográfia*. Bp. 1994. 161. sz.

⁴ SZABÓ Géza: *i. m.* 31.

⁵ *Rimay János munkái*. Kiad. RADVÁNSZKY Béla. Bp. 1904. függelékeként: DÉZSI Lajos: *Balassa és Rimay „Istenes énekei”-nek bibliographiája*.

⁶ DÉZSI Lajos: *Balassa és Rimay Istenes énekeinek bibliográfiája*. Bp. 1905.

⁷ *Balassa Bálint minden munkái*. Kiad. DÉZSI Lajos. I. Bp. 1923. XCVIII–CLI.

a régi magyar irodalomtörténet. A történelem viharai során elveszett vagy lappangó nyomtatványokról, kéziratokról több esetben csak az ő leírásai nyomán van fogalmunk (pl. Csereyné-kódex, Vasady-kódex etc.). Így Dézsi fenti bibliográfiája nemcsak a későbbi kutatások számára jelentett kiindulópontot, hanem azóta elveszett vagy lappangó kiadások leírását őrizte meg a számunkra. Példaként az utolsó, Pozsony–Pest 1806-os kiadást hozhatjuk fel. Ebből ő még három példányt ismert. Kettő a mai Országos Széchényi Könyvtárban volt, egy pedig a sajkóközi Radvánszky-Könyvtárban. Az OSZK 1996-os nagy állományellenőrzése során megállapították, hogy mindkét példány hiányzik. Az egykor Sajokazán lévő példány is egyelőre lappang. Címlap-fotóját szerencsére ismerjük,⁸ így ha egyszer előkerülne bármelyik példány, Dézsi leírása nyomán tudnánk azonosítani.

A legfrissebb Balassi-bibliográfia,⁹ javítva és kiegészítve a Dézsi-bibliográfiákat, az Istenes énekeknek már 45 kiadását sorolja fel. Két tétel hiányzik a felsorolásból. Az 1690-ben Lőcsén megjelenő kiadást (Dézsi Lajos, 1923, 16. tétel) Kovács Sándor evangélikus teológiai tanár, püspök fedezte fel. Az egyetlen példány valaha az evangélikus egyház Luther-könyvtár és Múzeumában volt. A könyvtár anyaga jelenleg az Evangélikus Országos Könyvtárban¹⁰ található, értékes részei a Régi és Ritka Gyűjteményben vannak feldolgozva. Sajnos az 1690-es lőcsei kiadás nem szerepel benne, egyelőre lappang. 1744-es debreceni impresszummal már Dézsinél is két különböző kiadás szerepelt (34–35. tétel). A legújabb kutatások szerint mindkét debreceni nyomtatvány hamis impresszummal jelent meg, az egyik valójában soproni, a másik pedig pozsonyi kiadás.¹¹

A 18. századi megjelenések sorát egy újabb, az összes kiadást tekintve a 48. kiadással egészíthetjük ki. Az Evangélikus Országos Könyvtár Podmaniczky-Degenfeld Könyvtárában, 1284-es jelzet alatt¹² a Balassi–Rimay Istenes énekek 1720-as lőcsei kiadása található. 1720-as lőcsei impresszummal eddig is ismertünk kiadást,¹³ amely azonban eltér az EOK-ban fellelt kiadástól. Eszerint „Lőcse 1720”-as impresszummal két különböző kiadás létezett. A Dézsi-féle osztályozás szerint az Egyetemi Könyvtárban található kiadás a II. típusba tartozik, míg az EOK-é a III. típust képviseli. A kötetek összevetésének elősegítése végett mindig célszerű Dézsi Lajos 1904–1905-ös rövidített tartalom-leírását követnünk.

A' Néhai / *Tekintetes Nag[yság]os vitéz* / URNAK / GYARMATI / BALASSA / BALINTNAK: / és / Ama' jó emlekezetű né-/hai Nemzetes /RIMAI / JANOSNAK; Igaz Haza-fiainak, és / a' Magyar nyelv két / ékességének / ISTENES ENEKI / *Most újabban e' kis formá- [sic!] / ki-bocsáttattak.* / LÖTSEN. / 1720. Esztendőben.

Tartalma:

Alv: Oven. in Append. / Epigrammatum: / *Praeter virtutem*

A2r: ELOGIA [...] / AD VALENTINUM BALASSA, / Joannes Rimanus.

BALINT *nemzetedben ki / vóltál* BALASSA

A3v: *In Eundem* / JANUS BALOGUS / TOLNAEUS.

Dlique Deaeque simul coelo

⁸ ERDÉLYI Pál: *Balassi Bálint 1551–1594*. Bp. 1899. 205.

⁹ STOLL Béla: *i. m.* 14–20.

¹⁰ A továbbiakban: EOK.

¹¹ V. ECSEDY Judit: *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539–1800*. Bp. 1996. 98–99. sz.

¹² A kötet azóta bekerült a Régi és Ritka Gyűjteménybe, új jelzete: R 1393.

¹³ L. a budapesti Egyetemi Könyvtárban: Rar. Hung. 209–210/A.

A4r: Ugyan azon Magyarúl:

Isten Aszszonyokkal égben az / Istenek

[Élőfej: ELOGIA BALASSAE.]¹⁴

A5r = [1. p.]: Néhai / *Tekintetes és Nagyságos vitéz / URNAK / GYARMATI / BALASSA BALINT-/NAK / Istenes, 's egynéhány vitézi / ENEKI.*

ADj már tsendességet

[etc.]

[Élőfej: BALASSA ENEKI.]

D1v = 66. p.: BALASSA BALINT / ENEKINEK. / *VEGE.*

D2r: A' / *jó emlekezetű, / NEHAI NEMES ES / NEMZETES / RIMAI / JANOSNAK / ENERI [sic!] / KÖVETKEZNEK.*

D2v: Oven. in lib. uno, Epi-/grammatum:

Solis ut in solo motu

D3r = 67. p.: *Tükör ez: nézz ebbe bünös, / Hogy kárhozatban ne légy ös.*

Könyörülj én rajtam, Ur / Isten 's irgalmazz

[etc.]

[Élőfej: RIMAI ENEKI.]

K10v = 326. p. [recte 226. p.]: *Ezek a' meg nevezett fő Sze-/mélynek Rimai Jánosnak Ene-/ki; immár következnek / más egynéhány szép / Enekek.*

K11r = 327. p. [recte 227. p.]: *A' szerentsénell [sic!] állhatatlan / vóltáról, e' sententziának / betüiből allván. / FERENDUM ET SPE-/RANDUM. / Incerto Authore.*

FOróg a' Szerentse

[etc.]

[Élőfej: ISTENES ENEKEK.]

Q4r = 459. p. [recte: 357. p.]: *VEGE.*

Q4v: Rendi e' Könyvben / foglaltt Enekeknek.

Q8v: *OVENUS.*

Nil opus Authorem

[Élőfej: LAISTROM.]

Q9r = 1. p.: Egynéhány oktató / Régulák által / VEZERLŐ UTA, / Minden úton-járó igaz / IZRAELITANAK. / AZ IGAZ UTON-/JAROHOZ.

BOldogul akarsz lé [sic!] háza dból / útra ki-menni

[12 regula] [Élőfej: *Régula.*]

R4v = 16. p.: *Ultra [sic!] indúlónak / Imádsága.*

OH fényes egekben lako-/zó. [Élőfej: *Utra indúlónak. Imádsága.*]

R6r = 19. p.: *Utban mondandó / Imádság.*

OH én bújdosó Atyáim-/nak [Élőfej: *Utban mondandó Imádság.*]

R8v = 24. p.: *Haza téréskorra való / Imádság.*

OH Izraelnek, s' Izrael / házából [Élőfej: *Haza téréshorra [sic!] való Imádság.*]

R11r = 29. p.: *Bujdosók, Számkivetettek / Imádsága.*

OH nagy hatalmú, senki-/től nem függő [Élőfej: *Bujdosók Imádság.*]

S2r = 35. p.: *Bün bótánatért való / Imádság.*

OH végére mehetetlen böl-/tseségű [Élőfej: *Bün bótánatért való Imádság.*]

¹⁴ Az élőfejek nyomdahibásak, a legjobb alakot közöljük. A következő betűket átirtuk: e = é, ó = ö, ú = ü.

S6v: REGGELI / ENEK.

SZivem szerint Ur / Isten, hátal adok ne-/ked

S8r: MAS. / Vagy: / Szivem szerint, Ur Isten / hátalát etc.

HALát adok tenéked, / oh kegyelmes Isten

S9v: ESTUELI ENEK.

KRistus ki vagy Nap / és Világ, menyor-/szágra út, igazság

S11r: MAS.

MARadgy velünk mi / Kristusunk

A kötet a possessor-bejegyzés szerint a 18. században Bujáki Jánosé volt. A Podmaniczky–Degenfeld Könyvtár ex librisén a tulajdonosok mindig feltüntették, hogy az adott könyv hogyan került könyvtárukba. Eszerint 1891-ben, 6 forintért vásárolták egy G. R. monogramot viselő személytől. Kötése eléggé megviselt, korabeli vaknyomósos barna bőrkötés, két csatnak a nyomával.

Az istenes énekek kiadásainak leszármazási sztemmája szerint a lőcsei 1670-esnek (illetve az újabban előkerült 1666-osnak¹⁵) egyenes ági leszármazottja valamennyi későbbi lőcsei kiadás.¹⁶ Semmi magyarázatot nem találtunk arra, hogy miért jelent meg ugyanabban az 1720-as évben kétféle lőcsei kiadás. Így a nyomdahelyre terelődött a figyelem. Pavercsik Ilona, a lőcsei nyomda legkiválóbb szakértője miután megvizsgálta mindkét kötet díszzeit, betűtípusait, megállapította, hogy egyik 1720-as nyomtatvány sem készülhetett Lőcsén. Az Egyetemi Könyvtárbeli címlapon a nyomdász neveként ráadásul Brewer Sámuel szerepel, aki már 1699-ben meghalt, s halála után egyetlen lőcsei nyomtatványon sem olvasható a neve, csak örököseié.

Az EOK-beli 1720-as a szokásos 101 éneken kívül nemcsak beosztásában (I. Dézsi III. típus), hanem, amennyiben a hibás lapszámozástól eltekintünk, lapszámozásában és ívszámzásban is megegyezik a lőcsei 1730-assal (OSzK 304.279, Stoll Béla 148. tétel.), valamint a pozsonyi, Spajzer-kiadású 1730-assal (OSzK M 199.684, Stoll Béla 149. tétel.).

További problémát jelent a többi 18. század eleji, Dézsi-féle II–III. típusú, sok nyomdahibával tarkított lőcsei Istenes énekek-kiadás (1700, 1704, 1710, 1712, 1730), illetve azok valamennyi példánya: valódi vagy hamis impresszum szerepel-e címlapjukon?

A megmagyarázhatatlannak tűnő eltérésekre és azonosságokra, a sok nyomdahibára a nyomtatványok tipográfiai elemzése adhat választ.

A tipográfiai vizsgálatokat V. Ecsedy Judit végezte el, aki megállapította, hogy az 1712-es, 1720-as és az 1730-as lőcsei kiadások hamis impresszummal jelentek meg. Az EOK-példány „Lőcse 1720”-as impresszumáról kimutatta, hogy nemcsak a nyomtatási hely, hanem az év is hamis, mert valójában 1735 körül jelenhetett meg Pozsonyban a Royer nyomdában. A 18. század elejétől kezdve több dunántúli nyomda vállalta magára a protestáns vallásgyakorlathoz szükséges könyvek kiadását.¹⁷ A cenzúrendeletek miatt a nyomdász a megélhetését kockáztatta, ha engedély nélküli protestáns könyveket nyomtatott ki. Talán ez a Royer-nyomda hamis impresszumának egyik lehetséges magyarázata. Az EOK példányától eltérő külsejű – és címlapjának szövegében sem egyező – budapesti Egyetemi Könyvtár-beli példányról egyelőre csak annyit lehet biztosan állítani, hogy minden bizonnyal hazai nyomdából származik és kiadási éve megfelelhet a valóságnak.

¹⁵ NUZZO, Armando: *Balassi Bálint Istenes énekeinek első bécsi és lőcsei kiadásáról.* = MKsz (108.) 1992. 348–355.

¹⁶ KŐSZEGHY Péter: *A Balassi-szöveghagyomány néhány kérdéséről.* = ItK (89.) 1985. 89.

¹⁷ V. ECSEDY Judit: *i. m.* 42.

Az Evangélikus Országos Könyvtár „Lőcse 1720”-as impresszumú Balassi–Rimay-kiadásának bibliográfiai leírása a fentiek szerint a következő:

BALASSI Bálint – RIMAY János: Istenes eneki. Lőcse 1720. [recte Pozsony 1735 körül. Royer,] A–R, S11 = [8], 66, [2], 67–459 [recte 357], [9], 43, [11] pp. 24rét.

Nem zárható ki újabb kiadások és példányok előkerülése, így hasznos lehet, ha közöljük a Dézsinél még nem szereplő 1712-es és 1730-as „lőcsei”, hamis impresszumú Istenes énekek tartalom-leírását is. A Dézsi-féle II. típusba tartozik az OSzK 321.253-as jelzetű 1712-es lőcsei énekeskönyve (A Dézsi-bibliográfiákban még nem szerepel. Stoll Béla 145. tétel).

Az / Né hai Tekintetes Nangos [sic!] Vitéz /URNAK. / GYARMATI / BALASI BA-LINTNAK, / Es / Amaz, jó emlékezetü, / Istenben bődögül ki múlt / Néhai / NEMZETES / RIMAI JANOS-/NAK, / Igaz háza fiának, és a' Ma-/gyar nyelvnek két ékessé-/gének. / ISTENES ENEK[I]. / Mellyet a' Váradi Negyedik Editio / szerint edgynehány uj Enekek-/kel és Linádsságokk[al] [sic!] / ki-botsátott. / Lőtsén, BREWER Samuel, / Anno 1712.

Alv: Ovenus in Appendice / Epigrammatum. / *Praeter Virtutem*

A2r: ELOGIA [...] / *Ad VALENTINUM / BALASSAM. / JOHANNES RIMAI-/NUS.*

BALINT nemzetedben ki vóltál / BALASSA

A3v: IN EUNDEM / JANUS BALOGUS / Tolnaeus.

DIq[ue] [sic!] Deaeq[ue] simul coelo

A4r: Ungarico Idiomate per / JOHANNEM RIMAI, / *reddita in hunc modum.*

Isten Asz[z]onyokkal égben / az Istennek

[Élőfej: ELOGIA. BALASSAE.]

A5v = [2. p.]: *Néhai tekintetes és Nangos [sic!] / Vitéz Urnak. / GYARMATI / BALASSA / BALINTNAK, / Istenes egynehány Vi-/tez Eneki. / ELSŐ.*

ADgy már tsendességet

[etc.]

[Élőfej: BALASSA ENEKI.]

D3v = 70. p.: *A meg irt Vitéz Ur-Istent / Enekek vége.*

D4r = [71. p.]: *Az / Jó Emlékezetü, Istenben / idvösségesen nyúgovó / NEHAI NE-MES / ES NEMZETES / RIMAI JA-/NOSNAK, / Istenes Eneki követ-/keznek.*

D4v = [72. p.]: Ovenus in Libro uno / Epigrammatum.

Solis ut in solo motu

D5r = [73. p.]: PSALMI LI. / Periphrastica Expla-/natio. / [etc.]

D6r = 75. p.: Könyörül [sic!] én rajtam Ur I-/sten, s' irtalmazz

[etc.]

[Élőfej: RIMAI ENEKI.]

N5r = 289. p.: *Ezek a' meg-nevezett fő személynek / RIMAI JANOSNAK / Entki [sic!]: Immár következnek más / egynehány szép Enekek.*

N5v = [290. p.]: ELISO. / *A' Szerentsének álhatat-/lan vóltáról e' Szentén-/lának bötülből [sic!] álván. / FERENDUM ET SPE-/RANDUM. / Incerto Authoré.*

FOrog a' szerentse

[etc.]

S12v: RENDI E KÖNYVBEN / foglalt Enekeknek.

[Élőfej: AZ ENEK TABLAJA.]

T3r = [1. p.]: *Via Jacobaeae, / az az: / JACOB PATRI-/ARKANAK / olly úta, / Melly minden UTON-JARÓ / s' bújdosó igaz Izraélitákat, / bátorságos és boldog DE-REK UTAR [sic!] igazgat, / Egynehány oktató Regu-/lák és Istenes Imadságok / által. / Terem 48 15. 16. / Amaz Isten, kinek előtte jártanak az / én Atyáim, Abrahám és Isak; amaz / Isten, a' ki táplát [sic!] engem eleitől fogva / mind e' máj napiglan, amaz Aogyal, [sic!] / ki meg-szabadította engemet min-/den gonoszról, áldgya / meg az igaz, / Uton-Járokat. / LÖTSEN, 1712.*

T3v = [2. p.]: *Az igaz Uton Járok-/hoz.*

Bóldogúl akarszé házad-/ból útdra ki menni
[15 regula] [Élőfej: UTON-JARÓK. REGULAI.]

U2r = 23. p.: *PRIMA / ORATIO / VIATORUM. / In ingressu itineris dicenda. / Utadnak el kezdésében / így, vagy hasonló-kép-/pen imádkozzál.*

OH fének [sic!] egekben lako-/zó

[Élőfej: UTON-JARÓK. IMADSAGI.]

U4r = 27. p.: *II. ORATIO. / In progressu itineris. / Utnak közepin mon-/dandó Imádság.*

OH én bujdosó Atyáim-/nak [Élőfej: UTON-JARÓK. IMADSAGI.]

U8v = 36. p.: *III. ORATIO. / In Egressu & Regressis / itineris dicenda. / Utnak el végezésében, / és Utról való Haza té-/résben mondando / Imádság.*

OH Izraelnek s' Izrael há-/zából

[Élőfej: UTON-JARÓK. IMADSAGI.]

U10v = 40. p. [A kötet csonkasága miatt a szöveg megszakad.]

A kiadás valódi impressumának meghatározása további kutatásokat igényel.

A Dézsi-féle III. típusba tartozik az OSzK 304.279 jelzetű 1730-as lőcsei kiadása (Dézsi-bibliográfia, 1904, 26. tétel említi. Stoll Béla 148. tétel).

A' Néhai / *Tekéntétes Nagyságos Vitéz* / URNAK. / *GYARMATI* / BALASSA / BÁLINTNAK: / és / Ama jó-emlekezetű néhai / Nemzetes / RIMAI / JÁNOSNAK; / Igaz Haza-fiainak, és a' / Magyar nyelv két / ékességnek [sic!] / ISTENES ÉNEKI / *Most újebben e' kis for-/mába ki-botsáttattak.* / LÖTSEN. 1730.

Alv: Oven. in Append. / Epigrammatum. / *Praeter virtutem*

A2r: ELOGIA [...] / AD VALENTINUM BALASSA, / Joannes Romainus.

BÁLINR [sic!] *nemzetedben ki vól-/tál* BALASSA

A3v: *In Eundem* / JANUS BALOGUS / TOLNAEUS.

Dlliquae [sic!] *Deaque simul coelo*

A4r: Ugyan azon Magyarúl:

Isten Aszszonyokkal égben az / Istenek

[Élőfej: ELOGIA. BALASSA.]

A5r = [1. p.] Néhai / *Tekintetes és Nagyságos Vitéz* / URNAK / *GYARMATI* / BALASSA BÁLINT-/NAK. / Istenes. 's egynehány Vitézi / ÉNEKI.

ADgy már tsendességet

[etc.]

[Élőfej: BALASSA ÉNEKI.]

D1v = 66. p.: BALASSA BALINT / ÉNEKINEK / *VÉGE*.

D2r: A' / *Jó emlekezetű, / NEHAI NEMES ÉS / NEMZETES / RIMAI / JÁNOSNAK / ÉNEKI / KÖVETKEZNEK.*

D2v: Oven. in Lib, uno, Epi-/grammatum:

Solis ut in solo motu

D3r = 67. p.: *Tükör ez: nézz ebbe bünös, / Hogz [sic!] kárhozátban ne légy ös.*

Könyörtüly én rajtam, Úr / Isten 's irgalmazz

[etc.]

[Élőfej: RIMAI ÉNEKI.]

K10v = 226. p.: *Ezek a' meg-nevezett fő Sze-/mélynek Rimai Jánosnak / Éneki; im-
már következnek / már egynéhány szép / Énekek.*

K11r = 227. p.: *A' szerentsének állhatatlan vól-/táról, e' szententiának be-/tüiből
állván: / FERENDUM ET SPE-/RANDUM. / Incerto Authore.*

FOrog a' szerentse

[etc.]

[Élőfej: ISTENES ÉNEKEK.]

Q4r = 357. p.: *VÉGE.*

Q4v: Rendi e' Könyvben / foglalt Énekeknek.

Q8v: OVENUS.

Nil opus Authorem

[Élőfej: LAISTROM.]

Q9r = 1. p.: *Egynéhány oktató / Regulák által / VEZERLŐ UTA, / Minden úton járó
igaz / IZRAELITANAK. / AZ IGAZ UTON-/JÁRÓHOZ.*

BOldogúl akarsz-é házadból / úadra ki-menni

[12 regula] [Élőfej: Régula.]

R4v = 16. p.: *Utra indulónak / Imádsága.*

OH fényes egekben lako-/zó [Élőfej: *Utra indulónak. Imádság.*]

R6r = 19. p.: *Utban mondandó / Imádság.*

OH én bűjdoso Atyáim-/nak [Élőfej: *Utban mondandó. Imádság.*]

R8v = 24. p.: *Haza téréskorra való / Imádság.*

OH Izraelnek, 's Izrael / házából

[Élőfej: *Haza téréskorra. való Imádság.*]

R11r = 29. p.: *Bűjdosók, Számkivettet-/tek Imádsága.*

OH nágy hatalmú, senki-/től nem függő

[Élőfej: *Bűjdosók. Imádsága.*]

S2r = 35. p.: *Bün botsánatért való / Imádság.*

OH végére mehetetlen böl-/tseségü

[Élőfej: *Bün botsánatért. való Imádság.*]

S6v: REGGELI / ÉNEK.

SZívem szerint Ur / Isten, hálát adok né-/ked

S8r: MÁS. / Vagy: / *Szívem szerint, Ur Isten / hálát, etc.*

HÁLát adok tenéked, / óh kegyelmes Isten

S9v: ESTVÉLI ÉNEK.

KRistus ki vagy Nap / és Világ, menyör-/szágra út, igazság

S11r: MÁS.

MARadgy velünk mit [sic!] / Kristusunk

V. Ecsedy Judit tipográfiai vizsgálata szerint a kötet nem 1730-ban Lőcsén, hanem Budán, 1730 körül, a Landerer nyomdában jelent meg. Bibliográfiai leírása:

BALASSI Bálint – RIMAY János: Istenes éneki. Lőcse 1730. [recte Buda 1730 körül. Landerer,] A–R, S11 = [8], 66, [2], 67–357, [9], 43, [11] pp. 24rét.

A kiadás hasznán a fentiek szerint nem egy, hanem több nyomda is osztozott. Balassi és Rimay istenes énekeit az 1730-as években Budán a Landerer nyomdában, Pozsonyban a Royer nyomdában illetve Spajzer Ferenc kiadásában azonos beosztással, ív- és lapszámozással hozták forgalomba, csupán a betűtípus tért el. Egy esetleg szintén hamis impresszumú, ma már ismeretlen 1710-es löcsei [?] kiadás [Stoll Béla 144. tétel.] lehetett a későbbiek mintája. Dézsi leírása szerint¹⁸ ugyanis az 1728-as budai kiadás szintén ugyanezt a beosztást, ív- és lapszámozást adja. Az 1728-as pedig, címlapja szerint, az 1710-es löcseit követte: „Nyomtattatott Lőcsén 1710. [Ujj]onnan nyomtattatott Bádán [sic!] 1728.”

H. HUBERT GABRIELLA

Kísérlet egy elveszett retorika rekonstrukciójára (Nógrádi Mátyás ars concionandija). Medgyesi Pál imádság- és prédikációelméletével, a *Doce nos orare, quin et praedicare*¹ című munkájával egy időben jelent meg Nógrádi Mátyás, későbbi református püspök kézikönyve a prédikációszerkesztés szabályairól. A *Régi magyarországi nyomtatványok* harmadik kötetébe a munka mint egykorú adat alapján feltételezhető retorikai kézikönyv kerül be.² A nyomtatványból példány nem ismert, de a szerző más írásaiból következtetni lehet a prédikációval kapcsolatos elképzeléseire. Más helyen írtam az elveszett mű helyéről a kor irodalmi gondolkodásában, de mindössze egyetlen mozzanatot ragadtam ki Nógrádi munkásságából: a tanításról és az oktatásról vallott nézeteket hasonlítottam össze a század magyar elméletíróinál.³ Ez alkalommal az elveszett ars concionandi vázlatos rekonstrukciójára teszek kísérletet.

Az 1650-ben megjelent ars concionandik szerzői, Medgyesi Pál és Nógrádi Mátyás személyes, mondhatnánk úgy is, hogy szakmai kapcsolatban álltak. Az ifjú Nógrádi 1633-ban Debrecenben a külföldről nemrégiben hazatért Medgyesi tanítványa volt. Herepei János buzgalmának köszönhetően vált ismertté egy könyvbejegyzés a kolozsvári református kollégium könyvtárának egyik kötetéből: „Hunc librum dono dabat Revere[n]d. ac Clarissi. Dominus Paulus P. Megiessi Matthiae K. Nogradi 1. die May. Anno Do. 1633. In schola Debrecina.”⁴ Ebből Herepei arra következtet, hogy a fiatalember „jó tanuló, igyekvő növendék lehetett, hiszen tanára könyvajándékozással ezért tüntette ki”.⁵ Maga a tény kétségtelenül igazolja tanár és tanítvány jó kapcsolatát; a hazai irodalmi gondolkodás fejlődése szempontjából pedig különös jelentősége van annak, hogy az ajándék éppen egy irodalomelméleti kézikönyv: Lorenzo Vallának a latin nyelv eleganciájáról szóló munkája.

¹⁸ DÉZSI Lajos: *i. m.* 1904. 80–82. Azóta a lappangó OSzK-példány is előkerült.

¹ MEDGYESI Pál: *Doce nos orare, quin et praedicare*. Bártfa, 1650. RMK I. 832. (A továbbiakban: MEDGYESI 1650.)

² A kötet kéziratában RMK I. 833a számon szerepel. Vásárhelyi Judit hivatkozik a korábbi szakirodalomra: ZOVÁNYI Jenő: *Prédikálásnak egyenesen folyó rendje* címen sorolja a munkát Nógrádi művei közé, 1650-re téve megjelenését; (Zoványi Jenő cikkei a „*Theológiai Lexikon*” részére a magyar protestantizmus történetéhez. Bp. 1940. 329.) ezt átveszi Varga Imre is az RMKT Nógrádi verseit is tartalmazó kötetében *Régi Magyar Költők Tára XVII. század 10. Az 1660-as évek költészete (1661–1671)*, sajtó alá rendezte VARGA Imre. Bp. 1981. 657.)

³ BARTÓK István: *Nógrádi Mátyás elveszett ars concionandija. Tanítás és oktatás a XVII. század második felének magyar prédikációelméletében*. = ItK 1997. (megjelenés előtt).

⁴ HEREPEI János: *Néhány adat Nógrádi K. Mátyás életéhez*. In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 2*. Szerk. KESERŰ Bálint. Bp.–Szeged, 1966. 183–186. itt: 183. (A továbbiakban: HEREPEI 1966.)

⁵ HEREPEI 1966, 184.